

Hans-Georg Backhaus

NEKAJ PRIPOMB K RAZMERJU MED EKONOMIJO IN FILOZOFIJO

Sodobna ekonomija kapitalističnega sveta razume samo sebe, kot je znano, kot posebno znanost, celo kot izkustveno znanost. Njeni predstavniki se zato niti najmanj ne zanimajo za razmerje svoje stroke do tradicionalne, tj. ne-analitične filozofije. Šele v zadnjem času skušajo nekateri konservativni ekonomisti priti do hermenevtične pojasnitve problemov, ki zadevajo temelje njihove discipline. Vendar pa so to izjeme, poglavitni tok je še naprej zavezan analitični teoriji znanosti, ki se je začela uveljavljati konec 50. let kot nasledek ostrih kontroverz med Hansom Albertom in zastopniki starejše, bolj družboslovno naravnane ekonomije. Neomarksistični ekonomisti se, tako kot njihovi akademski kolegi, ukvarjajo skorajda izključno s kvantitativnimi problemi, dialektična filozofija jim je enako nerazumljiva, kakor je bila tradicionalna filozofija njihovim kolegom. Marxovi *Očrti* so meščanskim ekonomistom v ZRN popolnoma neznani, tako za neomarksistične ekonomiste kakor za njihove neoricardovske kolege so knjiga s sedmimi pečati. Tej ravnodušnosti ekonomije do filozofije na drugi strani seveda ustreza ravnodušnost filozofije do ekonomije. Ena izmed posledic študentskega gibanja je tudi bila, da se je nekaj filozofov srednje generacije začelo ukvarjati z Marxovo kritiko ekonomije, neoklasične ekonomije pa se je lotil edinole Kambartel. Toda zanimanje je bilo, razen v nekaterih redkih izjemah, le kratkotrajno in zelo površinsko. Od starejše generacije lahko navedemo le Bruna Liebrucksa, ki se je v zvezi s Heglom, Simmlom in Marxom zelo zanimal za razmerje med vrednostjo in denarjem in je v svojem obsežnem delu *Sprache und Bewußtsein* vedno znova načeljal problem nove »filozofije denarja«.

Dejstvo, da sta ekonomija in filozofija druga drugi tuji, je seveda v marsičem osupljivo. Razmerje do znanosti je ena izmed najpomembnejših tem filozofije, vendar je skušala filozofija od Kanta naprej utemeljiti znanost vselej le kot naravoslovje — od Diltheya naprej seveda tudi kot družboslovje — tako da se zdi, da je ekonomiji *implicitno* odrekla njen znanstveni značaj. Če pa filozofija ekonomije očitno noče opredeliti kot znanost, se vsiljuje vprašanje, zakaj imamo filozofijo umetnosti in religije, ne pa filozofije ekonomije? Ali je ekonomija za filozofijo neko tako podrejeno področje biti, da ni dostopna ne znanstveni ne filozofski določitvi?

Georg Simmel, čigar *Philosophie des Geldes* je doživela že 7. izdajo, je res ostal obstranec, tistih odlomkov njegove knjige, ki jih je sam štel za najpomembnejše in najtežje, ni recipirala ne filozofija ne ekonomija. Kako naj razumemo dejstvo, da so nemški povojni filozofi pogosto obravnavali Marxove *Pariške rokopise*, nikoli pa se niso ubadali s povezavo ekonomskoteoretskih in filozofskih vprašanj v tem Marxovem delu — kakor da Marx v njem nikjer ni obravnaval teoremov Smitha, Saya, Ricarda, marveč zgolj dejstvo odtujitve in nekaj ezoteričnih problemov Heglove filozofije? Podobna vprašanja se postavljajo, brž ko se obrnemo k zahodnonemški sekundarni literaturi o Heglovi pravni filozofiji, ki še ni naredila niti koraka od prve Lukácsove obravnave razmerja med ekonomijo in Heglovo filozofijo. Vse prej velja ugotovitev, da je padla pod raven te prve zastavitve, saj bomo zaman iskali raziskavo o tem, kako sta klasike ekonomije recipirala na eni strani mladi Hegel in na drugi mladi Marx; gre za recepciji, ki sta v marsičem neprimerljivi med seboj.

Verjetno ni treba pripomniti, da tudi novejši prikazi zgodovine politične ekonomije ne povedo nič o tem, da sta mladi Hegel in mladi Marx s stališča *onstran* nacionalne ekonomije recipirala poglobitna dela njenih klasikov in kako sta jih recipirala. Zgodovinarji nacionalnoekonomske konceptualizacije in zgodovinarji filozofije, zlasti klasične ekonomije in klasične nemške filozofije, bi se morali lotiti »interdisciplinarnega« vprašanja, zakaj tako mladi kot stari Hegel ni upošteval tega, da Say in Ricardo nadaljujeta Smithov nauk na diametralno nasproten način, zakaj torej ni upošteval prirojene napake te stroke, njene načelne raztrganosti, marveč jo je namesto tega označil kot »znanost«, ki je dozdevno »v čast misli« (J7/271). Pri tem bi morali razpravljati o vprašanju, zakaj sta se mladi Marx in mladi Engels, neodvisno drug od drugega in v nasprotju s Heglovim slavljenjem ekonomije, takoj lotila »kritike« in zakaj sta že na podlagi prvega pregleda postavila odločno tezo, da »dejanjska znanost nacionalne ekonomije« še ne eksistira. Ukvarjati bi se morali tudi s pomembnim problemom, zakaj je ekonomija v poheglovskem obdobju vse do našega časa povsem zginila z obzorja filozofije: tako v novokantovstvu vse do Cassirerja, kakor tudi pri Diltheyu in Husserlu, pri Hartmannu in Heideggro, Carnapu in Poppru. Razmerja med filozofsko in ekonomsko teorijo vrednosti tudi ne razreši obsežna literatura aksiološke filozofije.

To se najjasneje pokaže pri njenem glavnem predstavniku Heinrichu Rickertu. Opozoriti je treba, da mu problematika tega razmerja nikakor ni bila tuja, saj ga je Simmel v pismu seznanil, da je pri obdelavi ekonomskega pojma vrednosti naletel na nepričakovane in skoraj nerešljive težave: »Moja teorija vrednosti mi dela preglavice in me spravlja v obup. Prav to, kar je najbolj elementarno, mi povzroča doslej še nerešene težave.«¹ Simmel piše, da je »zelo pobit«, ker je prišel »s svojim delom do mrtve točke, do teorije vrednosti«, in »ne zna ne naprej ne nazaj. Zdi se mi, da pojem vrednosti ne vsebuje le istega regressus in infinitum kakor kavzalnost, marveč tudi neki circulus vitiosus...«²

Toda kako je s Simmlovo trditvijo, da vsebuje pojem vrednosti »regressum in infinitum«, celo »circulus vitiosus«? Simmel tega spoznanja, ki ga je tako pretreslo, ni podrobneje razložil ne v že omenjeni korespondenci z Rickertom ne v svoji *Filozofiji denarja*. V pismu iz leta 1893 je zgolj rečeno, da »vrednost A vselej temelji na vrednosti B ali vrednost B na vrednosti A«. V

¹ Simmlova pisma Heinrichu Rickertu, v: *Buch des Dankes an Georg Simmel*, izd. K. Gassen in M. Landmann, Berlin (West) 1958, str. 96.

² Prav tam, str. 94.

Filozofiji denarja razlaga ta »pojavn tako, kot da reči druga drugi določajo svojo vrednost... Tako nastane najčistejša gospodarska objektivnost, izločitev predmeta iz subjektivnega odnosa do osebnosti... predmeti stopijo v vzajemne objektivne relacije... v menjavi postane vrednost nekaj nadsubjektivnega, nadindividualnega... To popolnoma stvarno medsebojno razmerje vrednosti... /je/ kraljestvo vrednosti, ki je bolj ali manj ločeno od svoje subjektivno-personalne baze... s tem se izoblikuje subjektivni proces... v stvarno, nadčutno razmerje med predmeti.«³

O nekaterih izmed teh formulacij bi skoraj lahko rekli, da so neposredno vzete iz Marxovega poglavja o fetiškem značaju blaga, ki obravnava »medsebojno razmerje reči« (T 3, 127), razmerje producenta kot »odnos med predmeti, ki obstoji izven producentov« (K 1, 86/84), kot *relatio realis*.

Simmel skuša pod očitnim Heglovim vplivom opisati razmerje blagodenar kot dialektično strukturirano razmerje. Za to uporabi formulacije, ki spominjajo na tiste iz prve izdaje *Kapitala* iz l. 1867: »Če pa gospodarsko vrednost objektov tvori medsebojno razmerje, v katerem so kot zamenljivi, je torej izraz tega razmerja, ki je dosegel svojo samostojnost; je prikaz abstraktne premoženjske vrednosti... Je posebno udejanjenje tega, kar je skupno predmetom, če so gospodarski predmeti — v smislu sholastike bi lahko označili denar tako kot *universale ante rem* kakor tudi *in rem* ali *post rem*«;⁴ »denar je čutna danost najabstraktnejšega.«⁵

Konceptija denarja kot nečesa, kar je blizu Liebrucksovim »nadpredmetnim predmetom« — jeziku, življenju in denarju — ki se kot taki izmikajo formalnogični opredelitvi, je Simmla pripeljala celo do konceptije dialektičnega pojma družbe: »Družba je nadsingularna tvorba, ki pa kljub temu ni abstrakna... je obče, ki ima hkrati konkretno živost.«⁶

A te avantgardne formule so ostale brez učinkov, iz Simmlrove sociologije so tako rekoč izrinjene — nič presenetljivega torej, če jih je spregledal celo Simmluv učenec Lukács. Najbolj vznemirljiva je pri tem trditev, da je v pojmu vrednosti vsebovan *regressus in infinitum*, kakor ga vsebuje kavzalnost. Če je že analiza »objektivnega vzajemnega bivanja« »gospodarskih vrednosti«⁷ orisala fenomen »fetiškega značaja blaga« — pojem »vzajemnega bivanja« reči kot vrednosti uporablja Marx predvsem v *H kritiki*, a tudi v prvi izdaji *Kapitala* — lahko rabi problematika »*regressus in infinitum*« za še ostrejšo določitev fenomena »fetiškega značaja«:

»Vsi dokazi za vrednost pomenijo le prisilo, da priznamo vrednost, ki je že predpostavljena za ta ali oni objekt in ki v tem trenutku ni problematična, tudi kakemu drugemu objektu, ki je trenutno vprašljiv... (tako) da je to, kar spoznamo z dokazi vrednosti, le prenos obstoječe vrednosti na nove objekte, ne spoznamo pa ne bistva vrednosti ne razloga, zakaj se je prvotno pripeljala na tisti predmet, ki jo nato izžareva na druge. Brž ko vrednost obstaja, je mogoče njen nadaljnji razvoj razumno dojeti... to, da vrednost obstaja, pa je izvorni fenomen. Tako kot ne bi znali reči, kaj je pravzaprav *bit*, tako tudi ne moremo odgovoriti na vprašanje glede vrednosti.«⁸

³ Georg Simmel, *Philosophie des Geldes*, 6. izd., Berlin (West) 1958, str. 28 in str. 30.

⁴ Prav tam, str. 87.

⁵ Prav tam, str. 99.

⁶ Prav tam, str. 60.

⁷ Prav tam, str. 98.

⁸ Prav tam, str. 6 sl.

Z obravnavo ekonomske »objektivnosti« je Simmel prvič spregovoril o problemu, ki je za meščansko in analitično usmerjeno ekonomijo povsem ne-rešljiv, o problemu nadindividualne veljavnosti vrednostne in denarne enote, o objektivnosti teh enot. S tem je zadal smrtni udarec tako metodološkemu individualizmu kakor tudi subjektivni vrednostni teoriji. Simmlovo izhodišče je bila še naprej subjektivna teorija vrednosti, vendar jo je obravnaval kot nekaj nepomembnega — »ne globlji pomen in vsebina pojma vrednosti ... ne praktično-družbene upodobitve, ki so povezane z njim, niso zadovoljivo dojete, če jih pripišemo ‚subjektu‘. Pota do tega dojetja so v nekem sloju, od koder se kaže sleherna subjektivnost kot nekaj zgolj začasnega in pravzaprav niti ni preveč bistvena.«⁹

Po Simmlu torej subjektivna vrednostna teorija, ki je zreducirana na funkcijo izhodišča, nujno terja kot pravo mesto svoje konkretizacije tudi *metafiziko vrednosti*, kajti »vrednosti, ki jo tu razumemo kot nekaj, kar ni odvisno od tega, ali je pripoznano, je metafizična kategorija in kot taka onstran dualizma subjekta in objekta.«¹⁰ S tem ekonomiji dejansko ni bil priznan avtonomni značaj stroke; subjektivna ekonomija in metafizika sta druga drugi pogoj. Nekaj podobnega velja tudi za razmerje med ekonomijo in sociologijo. Če je namreč na podlagi odkritja *objektivno-nadindividualnih* in hkrati *dialektičnih* struktur družba določena kot nekaj »nadsingularnega«, »občega«, »kar ni abstraktno«, marveč ima »konkretno živost«, je sociologija v zadnji instanci utemeljena v metafizični ekonomiji.

Delno istovetnost s takšno teorijo izpričujeta še dve značilnosti Simmlove zastavitve in njegovega programa, ki hoče dojeti teorijo kot »enotnost izkustva in spekulacije« — gre za zastavitev, o kateri je Liebrucks dejal, da njeni zagovorniki vselej sedijo »na dveh stolih empiričnega raziskovanja in filozofske spekulacije«.¹¹

Simmel najprej jasno ugotavlja eksistenco konkretnega apriorija. Če je v smislu kvantitativne teorije na ravni celokupne družbe postavljena ekvivalentnost med »celokupno zalogo blaga« in »celokupno zalogo denarja«, je tudi vsak posamični menjalni akt »utemeljen na aprioriju, ki ni veden«. Splošna utemeljenost vseh enačb med posamičnimi blagi in posamičnimi cenami ... ni dostopna zavesti« ampak je »faktor, ki deluje na nezaveden način«. Obe vsoti sta »a priori postavljeni kot ekvivalentni druga drugi« pomen te »absolutne in fundamentalne enačbe«, njena »ogromna pomembnost« je neka »nezavednost«, ki zajema celokupno družbo.¹² Ekonomski »apriori« se čutno-nazorno pokaže v vsaki transakciji: »V empiričnem gospodarstvu so reči, ko stopijo v menjavo ... ponavadi že zdavnaj opremljene z znakom vrednosti.«¹³ In res, ne izenačujejo jih akterji, marveč subjekti, prav narobe pa neprimerljive reči vselej že najdemo kot tako rekoč kvazi-apriori izenačene. Izenačevanje je anonimno dejanje celokupne družbe, ki poteka »za hrbtom« individuov.

Simmel potegne iz tega sklep o nujnosti logično-sistematične metode in zavrača historično metodo; gre namreč za to, da se eksplicira »notranji, tako rekoč sistematični pomen pojma vrednosti in menjave, ki živi v historičnih pojavitvah le na nepopoln način«. Treba je določiti njihov »idealni pomen«, ki

⁹ Prav tam, str. 8.

¹⁰ Prav tam, str. 9.

¹¹ Bruno Liebrucks, *Sprache und Bewußtsein*, zv. 2, Frankfurt 1965, str. 12 in 17.

¹² Georg Simmel, nav. delo, str. 105 in 107 sl.

¹³ Prav tam, str. 46.

se pokaže le na »ravni stvarno-logičnega« razumevanja, ne pa »historično-genetičnega«. ¹⁴

Ekonomska recepcija Simmlove provokativne knjige je bila zelo protislovna. Carl Menger, utemeljitelj subjektivne teorije vrednosti, je odgovoril precej zlobno — da se namreč Simmel, kot se zdi, »ne znajde preveč dobro na področju ekonomske teorije«. ¹⁵ Njegov nasprotnik v nemškem metodološkem sporu, glava mlajše historične šole Gustav Schmoller, pa se v obsežni obravnavi v imenu »pretanjeno omikanih« zahvaljuje Simmlu in mu priznava, da »v veliki meri obvladuje ekonomijo«. »Kdor pa bo vsako težko poglavje prebral dvakrat ali trikrat«, bo »vsakič zvedel še kaj več«. Bolj ko je bralec neizobražen, kakor so to »zarobljenci nacionalne ekonomije«, manj bo seveda razumel, »nad knjigo bo zmajeval z glavo in jo končno odložil, češ, tega ne razumem«. ¹⁶

Da je Simmel, kot je zapisano v znani zgodovini ekonomije, prispeval k razpravi o teoriji denarja »dragocene spodbude«, ¹⁷ je izjava, ki ustrezno označuje skrajno brezpojmovnost meščanske denarne teorije. Simmlova avtoriteta je uporabljena tu predvsem za to, da bi vsaj na videz osmislila nadaljnje puhlice: da namreč razvoj denarja namreč poteka »od kvantitete, ki je še določena kvalitativno, k vse čistejši, to je, k vse bolj brez kvaliteten kvantiteti; drugače rečeno, od materialno konkretnega vodi k nematerialno abstraktnemu, od reči k pojmu«. ¹⁸

Da lahko dandanes take fraze — od »substance« k »funkciji« — najdemo že v skorajda vsakemu modernemu učbeniku, ne spremeni ničesar pri dejstvu, da morajo biti za ekonomista dobesedno nedojemljive — drugače bi bil moral priznati tudi tisto filozofsko utemeljitev teorije denarja, ki jo Simmel izrecno označuje za »transcendentalno«. Teorijo denarja, ki jo zastopa on, Simmel, je mogoče v nasprotju z »materialistično« označiti »za transcendentalno... Če namreč materialist pravi: duh je materija — je tudi materija duh«. ¹⁹

Tako se torej na videz »ekzaktna« znanost sprevrne v metafiziko prav na tisti točki meščanske denarne teorije, ki jo Simmel imenuje »vprašanje, ki sega do zadnjih globin denarne in vrednostne teorije«. ²⁰ Tako se tisti tip ekonomista, ki ga imenujeta Schmoller in Knapp ²¹ povsem upravičeno imenujeta »zarobljenec«, razkrije kot slab metafizik, kot »mračnjak (vir obscurus)«. ²² Res je bila denarna teorija v Simmlovem času, kar zadeva nerazjasnjene temeljne probleme, veliko manj toga in filozofsko veliko bolj odprta, kot je sodobna. Če neki takratni recenzent sicer ugotavlja, da ekonomija lahko »sprejme določene filozofske stavke le z začudenjem«, pa vendarle odkritosrčno priznava, »da deluje filozofski mislec tu na polju raziskovanja, na katerem se je tudi posebna znanost doslej zaman trudila. Poslednja povezava med vrednostjo in ceno... še dandanes ni razjasnjena; in nemara je prav to tisti problem, ki je skupen obema sosednjima znanostima«. ²³

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Carl Menger, *Rezension zu G. Simmel*, v: *Literarisches Centralblatt*, 26. 1. 1901, str. 160.

¹⁶ Gustav Schmoller, *Simmels Philosophie des Geldes*, *Schmollers Jahrbuch*, let. 25, 1901, str. 16 in 18.

¹⁷ G. Stavenhagen, *Geschichte der Wirtschaftstheorie*, Göttingen 1964, str. 406.

¹⁸ R. Schilcher, *Geldfunktionen und Buchgeldschöpfung*, 2. izd., Berlin 1972, str. 18.

¹⁹ Georg Simmel, nav. delo, str. 158.

²⁰ Prav tam, str. 101.

²¹ Georg Friedrich Knapp-Friedrich Bendixen, *Zur Staatlichen Theorie des Geldes. Ein Briefwechsel*, Basel 1958, str. 54 in str. 121.

²² Tako je Marx označil znanega teoretika denarja Adolfa Wagnerja v: 19, 367.

²³ Karl Elster, *Rezension der 3. Auflage*, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, let. 116, 1921.

Nemška filozofija ni upoštevala ne poziva filozofiji, da skupaj z ekonomijo pojasni »poslednjo povezavo med vrednostjo in ceno«, ne teze, da »je ta problem skupen ekonomiji in filozofiji«. Enako usodo je doživel poziv Wilhelma Lexisa, ki je zelo cenil Simmla »svojevrstni poskus filozofske obravnave gospodarskega predmeta«. Dokončni sodbi se izmakne tako, da kompetenco presojanja prepušča filozofiji: »nacionalnemu ekonomistu se bodo avtorjeve povezave in analogije verjetno zdele večkrat tuje, naloga filozofa pa bo tedaj, da odloči o njihovi upravičenosti.«²⁴

Prav s primerom denarja in še bolj s funkcijo denarja kot *kapitala*, ki je Simmel ne omenja, je mogoče potrditi ustreznost Adornove ugotovitve, da je »krik po integraciji znanosti« zgolj »izraz nemoči, ne pa napredka.«²⁵ Recenzije, ki smo jih navedli, dokazujejo, da je zahteva po »interdisciplinarnem« sodelovanju stara več kot 75 let in da so jo popolnoma prezrli pri odlikovanem predmetu socialne filozofije in tako imenovane družbene znanosti. Le kaj nam koristijo vse te zahteve, če se strategiji t. i. »integracije« niso menili za »interdisciplinarna« predmeta *par excellence*, za denar in kapital. Najsi gre za strogo »ločevanje med sociologijo in filozofijo«,²⁶ proti kateremu se je boril Adorno, ali pa za ločevanje med filozofijo in ekonomijo, sociologijo in ekonomijo, rezultat je vselej isti: družbena irelevantnost tako ene kakor druge discipline: »v jarku med sociologijo in ekonomijo izgine interes, ki obema strokama podeljujejo njun pravi *raison d'être*; vsaka stroka pričakuje od druge to, kar ta ne more opraviti in za kar se tudi, sebi v znanstveni ponos, ne meni.«²⁷

Pri tem je »prepad« med filozofijo in ekonomijo še veliko globlji od prepada med posameznimi vejami t. i. družbene znanosti meščanskega kova. Ali to morda pomeni, da je t. i. ekonomika, vsaj njena denarna teorija, prišla do splošnoveljavnih rezultatov glede bistva in funkcioniranja denarja? Ali je recenzentova ocena iz leta 1921, da je »poslednja povezava« med vrednostjo, ceno in denarjem še nerazjasnjena, napačna? Prav nasprotno, zmeda t. i. denarne teorije je bila skorajda neprekosljiva.

Poslušajmo Schumpeterja leta 1908 in nato leta 1918: »Ne da bi se morali kaj dosti bati ugovorov«, lahko rečemo, »da nacionalna ekonomija nima denarne teorije niti je ni kdaj imela.«²⁸ »Obžalovanja vredno je, da je bila znanost povsem nesposobna ponuditi razpravi o praktičnih vprašanjih tisto, kar se od nje upravičeno pričakuje: načelno podlago, jasnost glede temeljnih vprašanj in bistva monetarnih zvez.«²⁹

Po skoraj 150 let trajajoči zgodovini, t. i. denarne teorije ekonomist, ki je veljal poleg Keynesa za najpomembnejšega svojega časa, torej lakonično ugotavlja, da takšna teorija sploh še ne obstaja. Max Weber 1919 je očitno prišel do podobne ugotovitve: »danes sicer rabimo denar, a stavim, da bo celo vsak izmed strokovnjakov s področja nacionalne ekonomije, če so nemara v dvorani, drugače odgovoril na vprašanje: kako stori denar, da lahko zanj kaj kupimo, in to enkrat več, drugič manj?«³⁰

²⁴ Wilhelm Lexis, *Neuere Schriften über das Geldwesen*, Jahrbücher f. Nat. u. Stat., let. 96, 1911, str. 547 in 550.

²⁵ Theodor W. Adorno, *Gesammelte Schriften*, zv. 8, Frankfurt/M 1972, str. 51.

²⁶ Prav tam, str. 563.

²⁷ Prav tam, str. 505.

²⁸ Josef Schumpeter, *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie*, 1. izd. 1908, ponatis Berlin (West) 1970, str. 286.

²⁹ Josef Schumpeter, *Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige*, 1917/18, ponatis v: *Aufsätze zur ökonomischen Theorie*, Tübingen 1952, str. 29 sl.

³⁰ Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 3. izd. 1968, str. 593 sl.

Webru se seveda niti sanjalo ni, da je, čeprav nevede in nehote, kar se da natančno opisal to, kar imenuje Marx »fetišizem« blaga in denarja. Neki ne- navaden subjekt, ki se imenuje denar, nekaj počenja, »stori«, da lahko njegovi proizvajalci, ljudje, kupijo enkrat »več«, drugič »manj«. Weber bi lahko naštel še veliko bolj skrivnostna dejanja denarja — ki se jim teoretsko uglajeno reče »funkcije«: tako denar »stori«, da je to, kar se razlikuje, enako, »zbira« in »prenaša« vrednost, »poseduje« vrednost, poleg tega pa v določenih okoliščinah lahko tudi sam »proizvede« novo vrednost.

Namesto da bi Weber s tem primerom ponazoril »iracionalnost sodobne družbene strukture«, faktum »objektivne iracionalnosti«, ³¹ namesto da bi v zvezi s tem pokazal, da je družba strukturirana protislovno, in sicer »racionalno in iracionalno hkrati«, ³² nam želi ravno s tem primerom pojasniti, v čem je »racionalizacija« kapitalistične družbe, o kateri govori: »naraščajoča intelektualizacija in racionalizacija torej ne pomenita naraščajočega splošnega poznavanja življenjskih razmer ... marveč pomenita, ... da načeloma ni nikakršnih skrivnostnih in nepreračunljivih sil ... da je mogoče, prav nasprotno, vse reči — načeloma — obvladati s pomočjo izračuna«. ³³

In ta pravljica o racionalizaciji je nastala ravno na predvečer največjih monetarnih, ekonomskih kriz, ki jih ni bilo mogoče »obvladati z izračunom«. Ne pozabimo, da je Weber prebral Simmlovo knjigo o denarju, da je torej vedel, da je sredi navidezne »naraščajoče intelektualizacije in racionalizacije« njegov kolega po stroki pokazal na »izvirne fenomene«, ki obstajajo na družbenem področju, ki jih ni mogoče raziskati.

Pri tem Simmel nikakor ni bil sam. Weber bi bil moral vedeti, da je Georg Friedrich Knapp, utemeljitelj sodobnega denarnoteoretskega nominalizma — Keynes se je izrecno skliceval na njegov nauk o »naravi denarja« ³⁴ — v bistvu stal na stališču vrednostnoteoretskega in denarnoteoretskega agnosticizma: »resnično definicijo plačilnega sredstva bomo le težko našli; tako kot v matematiki ne moremo reči, kaj je premica ali število, ali pa v zoologiji, kaj je žival ...«. ³⁵

Denar se tu pridruži tistim filozofskim pojmom, ki jih ni mogoče definirati. Tako stališče pa se mora nujno končati v filozofiji, natančneje v metafiziki denarja. Zato se je Knapp tudi zelo zanimal za Simmlovo knjigo, čeprav je hkrati menil, da je tudi po njej še potrebno poglobljeno temeljno raziskovanje: »Tako je seveda tudi po izdaji njegove vsebinsko bogate knjige ostalo zame še veliko dela.« ³⁶

Za Knappa je razprava o Simmlovi knjigi ostajala še naprej odprta, ³⁷ saj je ekonomiji odrekel kompetenco »reči, kaj je denar«, »sploh pa ni stvar prav- nika, da reče, kaj je denar. To bi morali veliko prej storiti nacionalni ekonomisti, ki pa tega seveda ne zmorejo«. ³⁸ To mnenje potrjuje tudi izjava njegovega sodelavca Bendixensa: »Razen vas skorajda noben nacionalni ekonomist ne misli na veljavo denarja.« ³⁹

³¹ Theodor W. Adorno, nav. delo, str. 539.

³² Prav tam, str. 548.

³³ Max Weber, nav. delo, str. 594.

³⁴ J. M. Keynes, *Vom Gelde*, 1930, Nachdruck Berlin 1955, str. 4.

³⁵ Georg Friedrich Knapp, *Staatliche Theorie des Geldes*, 2. izd., München 1918, str. 6.

³⁶ G. F. Knapp-F. Bendixen, *Zur Staatlichen Theorie des Geldes*, str. 34.

³⁷ Tako je Knapp Bendixenu priporočil svojega učenca Kurta Singerja z besedami, da je »tudi dober poznavalec Simmlovega dela« (prav tam, str. 152).

³⁸ Knapp-Bendixen, nav. delo, str. 17.

³⁹ Prav tam, str. 127.

Številne izjave sodobnih denarnih teoretikov dokazujejo, kako malo je bilo od takrat narejeno za reševanje odprtih temeljnih problemov denarne teorije. Tako je Joan Robinson 1962 pisala, da »denar in obrestna mera sodita tako kot dobrine in kupna moč med pojme, ki jih, če jih skušamo zares opredeliti, ni mogoče dojeti«. ⁴⁰

Vendar pa je tudi ta samokritična ugotovitev zgolj aforizem, Joan Robinson se nikjer ne zamisli nad svojo stroko, ki je eden izmed njenih meščanskih kritikov imenuje »matematicistična psevdoznanost«. ⁴¹ Nikjer ne izpelje, zakaj se temeljni pojmi ekonomije kažejo kot »nedojemljivi«, Menimo, da zato ni razvila svoje provokativne teze, ker bi njeno utemeljevanje takoj potegnilo v razpravo problem vrednosti, ki ga je skušala izločiti. Knapp je v nekaj kratkih stavkih podal utemeljitev: »Če bi, denimo, dejali, da je plačilno sredstvo gibljiva stvar, ki jo jurisprudenca dojema kot nosilca vrednostnih enot (. . .), bi se s tem povsem strinjali. Vendar pa smo daleč od takšne definicije — vrednostna enota je namreč pri tem obravnavana kot samoumevna predstava — kar pa sploh ni.« ⁴²

Čeprav po njegovem mnenju ni mogoče dati »definicije plačilnega sredstva«, ki bi bila »dejanska«, ne pa zgolj tavitološka ali konvencionalna, pa Knapp noče sprejeti Simmlovega stališča, da je vrednost, tako kot bit, prostor, čas itn., »izvorni fenomen«. Tudi Bendixen se je še dolgo ubadal s tem temeljnim problemom. 15 let pozneje pa je samokritično priznal, da ne bo več »poskušal izboljšati pojmovni določitvi plačilnega sredstva in vrednostne enote, ki nista docela ustrezni«. ⁴³

Knappova šola si je v dvajsetih letih zaman prizadevala, da bi ponudila takšne »izboljšave«. V sporu zaradi temeljnih pojmov, ta prežema vso takratno literaturo, gre v prvi vrsti za »vrednostno enoto«, ki se pozneje bolj nedolžno imenuje »računska enota«, predvsem za razmerje, v katerem je s svojim »nosilcem«, kovino ali papirjem. Pri tem je seveda ostalo nejasno, kaj neki lahko s stališča prevladujoče subjektivne teorije vrednosti sploh pomeni beseda »vrednost«, ki nastopa v besedni zvezi monetarna »vrednostna enota« — objektivnost objektivne vrednostne enote, njena veljavnost in njena kvaliteta so za akademsko ekonomijo nerešljiva uganka.

Pod Husserlovim vplivom so l. 1926 poskušali izpeljati eksistenco nadindividualne »zavesti o denarni vrednosti«, da bi tako omogočili rešitev Knappovega problema nadindividualne veljavnosti vrednostne enote. Pri tem so se morali soočiti tudi z nekakšnim »upredmetenjem zavesti o denarni vrednosti v objektih«, se pravi, v zlatu in papirju. A tudi tu je šlo za nekaj »zadnjega nasploh«, za »vrednost kot tako«, torej za Simmlov »izvorni fenomen«, za »duhovno dejstvo z lastno bitjo«, ⁴⁴ skratka za to, kar je Marx posmehljivo imenoval »idealni vrednostni atom«. Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld, takoj za Simmlom eden najostroumnejših avtorjev metaekonomskih del, je tako kakor Knapp menil, da je treba »s primarnimi, najelementarnejšimi raziskavami« o »izvornih pojmih« ekonomije transcendirati to disciplino: »Mišljenje v tej samoosmislitvi . . . izstopa . . . iz okvira nacionalne ekonomije,« tako da bi morali dojeti »gospodarstvo kot nekaj, kar je vpeto v takšen ali drugačen ,transcendentalni«

⁴⁰ Joan Robinson, *Doktrinen der Wirtschaftswissenschaft* (nem. prev.: München 1965, str. 109).

⁴¹ Franz Joachim Clauss, *Wissenschaftslogik und Sozialökonomie*, Berlin (West) 1981, str. 397.

⁴² G. F. Knapp, *Staatliche Theorie des Geldes*, nav. delo, str. 66 sl.

⁴³ Knapp-Bendixen, nav. delo, str. 221.

⁴⁴ Folkert Wilken, *Die Phänomenologie des Geldbewußtseins*, v: Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, zv. 56, 1926, str. 417, 418, 423.

sklop oz. podrejeno nekemu nadčutnemu smislu.⁴⁵ In skupaj s Schumpeterjem, ki je tudi zahteval »delo s temeljnimi pojmi«, ki je »veliko pomembnejše, kakor to običajno mislijo«,⁴⁶ ugotavljata, da so vsa taka prizadevanja doslej spodletela. Gottl vidi v tem vzrok za to, kar razume kot »beg« ekonomije v matematiko, »beg« zaradi nerešenih temeljnih problemov. Pri tem Gottl prizadeto ugotavlja, da je »na skrivaj dosežena... popolna kvantifikacija gospodarstva... ta nesrečen beg v matematiko pa poteka seveda zgolj zaradi skrajne groze pred brezupnim besedičenjem in njegovo latovščino«.⁴⁷

»Beg v matematiko«, ki se je začel z recepcijo funkcionalne teorije cen ob koncu 20. let, in s to ugotovitvijo bom končal, je prekinil vse razprave o temeljnih pojmi vrednost in denar. Zdi se, da je bila nemška ekonomija naravnost obsedena od želje, da bi pozabila in potlačila škodljivo diskusijo v dvajsetih letih, ki je dosegla svoj vrh leta 1931 z velikansko diskusijo o »vrednostnem nauku«.

⁴⁵ Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld, »Volkseinkommen« und »Volksvermögen« — Kritik in methodologischer Absicht, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 26. zv. 1928, str. 82, 83, 85.

⁴⁶ J. Schumpeter, *Aufsätze zur ökonomischen Theorie*, str. 563.

⁴⁷ F. v. Gottl-Ottlilienfeld, nav. delo, str. 74.